

Kaspars Prūsis, Dace Rence, Vēsma Sandberga

Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

doi:10.25143/soc-darbs_2021_ISBN-9789934563928_090-104

Kopsavilkums. Katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz ģimeni,¹ un tiesību normās skaidri tiek nošķirta aprūpe ģimenē no ārpusģimenes aprūpes. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem par ģimeni uzskata bērna bioloģisko ģimeni vai adoptētājus, kuri ar bērnu veido emocionālu piesaisti un patiesas, pastāvīgas vecāku–bērnu attiecības.

Ārpusģimenes aprūpes sistēmas mērķis ir iespējami ātrāk panākt to, ka bērns neatrodas ārpusģimenes aprūpes sistēmā, ka viņš var atgriezties pastāvīgā ģimenē vai arī bērnam tiek nodrošināta pastāvīga ģimene.

Adopcija ir viena no iespējām, kā gādāt par bērna interešu labāku nodrošināšanu un viņa izklūšanu no ārpusģimenes aprūpes sistēmas. Šo interešu nodrošināšanā ļoti būtiska ir adopcijas institūta attīstība.

Atslēgvārdi: ģimene, adopcija, bērna tiesības, piesaiste, bērna labākās intereses.

Ievads

ANO Konvencijas par bērna tiesībām² preambulā teikts, ka dalībvalstis atzīst to,

“ka bērnam, lai viņš varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personība, jāaug ģimeniskā vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā. [...] vērtējot bērna situāciju un pieņemot lēmumu, būtu jāvadās no tā, ka katra bērna interesēs ir augt apstākļos, kas nodrošina pilnvērtīgu un harmonisku attīstību, tas ir, augt ģimeniskā vidē, augt laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā, būt drošībā, saņemt īpašu aizsardzību, būt sagatavotam patstāvīgai dzīvei sabiedrībā”.³

¹ Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200, 08.07.1998, 7.¹ pants.

² Bērnu tiesību konvencija: ANO starptautisks dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 237, 28.11.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>

³ *Valsts bērnu tiesību inspekcija. Rokasgrāmata bāriņtiesām*. Rīga, 2019.

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

Bērna intereses ir prioritāras. Tās ir primāras visos jautājumos, kas attiecas uz bērniem, un adopcijas gadījumā tās ir jāievēro kā visaugstākais standarts. Atbildīgajām valsts institūcijām, to amatpersonām, pieņemot ikvienu lēmumu, kas ir saistīts ar bērna tiesību aizsardzību, vienmēr ir jāizvērtē bērna labākās intereses. Bērna interešu princips allaž konkurē ar kādas citas personas, grupas vai sabiedrības daļas interesēm, un bērna interesēm ir jābūt primārajam apsvērumam politikas plānošanas dokumentos un nacionālajos tiesību aktos. Tomēr bērni nav viendabīga grupa, un, pieņemot kolektīvus lēmumus (piemēram, par ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem, audžuģimeņu bērniem), jāņem vērā, kādos apstākļos atrodas konkrētā bērnu grupa un kā pieņemtie lēmumi ietekmēs bērnu tiesības kopumā.

Bērna labāko interešu noteikšanā vienam no būtiskākajiem apsvērumiem ir jābūt pašā bērna viedoklim. Deivids Ārčards (*David Archard*) grāmatā “Bērni: tiesības un bērnība” (*Children: Rights and childhood*) pauž, ka tas, ko bērni saka par savām interesēm, ir vērtīgs pierādījums tam, kas patiesībā ir viņu labākās intereses.⁴

Arī starptautisko cilvēktiesību eksperte, juriste un profesore Džeraldīne van Bjūrena (*Geraldine van Bueren*) ir pārliecināta, ka bērna intereses ir jāuzskata par primārajām visos jautājumos, kas attiecas uz bērniem, turklāt noteiktos apstākļos, piemēram, adopcijā vai attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, tās ir jāpiemēro kā visaugstākais standarts.⁵

ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējā komentāra Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērumu būtu viņu intereses (3. panta 1. punkts), ievaddaļā noteikts, ka “bērna interešu principa mērķis ir nodrošināt konvencijā atzīto tiesību pilnīgu un efektīvu īstenošanu un holistisku bērna attīstību”.⁶ Komiteja vēlas, lai valstis interpretētu attīstību kā “holistisku jēdzienu, kas aptver bērna fizisko, prāta, garīgo, morālo, psiholoģisko un sociālo attīstību”.⁷

⁴ Archard, D. 2004. *Children: Rights and childhood*. London/New York: Routledge, 68.

⁵ Bueren, van, G. 2007. *Child rights in Europe. Europeans and their rights*. Belgium: Graphic Design Workshop, Council of Europe, 32.

⁶ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērumu būtu viņu intereses, vispārējie noteikumi, 3. panta 1. punkts. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija*. <http://adm.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/2-politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti/starptautiskie-tiesibu-akti>

⁷ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 5 (2003): Konvencijas par bērnu tiesībām vispārējie īstenošanas pasākumi, 4., 42. pants un 44. panta 6. punkts. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija*. <http://adm.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/2-politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti/starptautiskie-tiesibu-akti>

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

Attiecībā uz adopciju bērnu tiesības uz to, ka tiek ņemtas vērā viņu intereses, ir vēl spēcīgāk nostiprinātas, proti, formulējums nav vienkārši “primārais apsvērums”, bet gan “vissvarīgākais apsvērums”. Pieņemot lēmumu par adopciju, kā arī par citiem jautājumiem, bērna interesēm patiešām jābūt noteicošajām.⁸ Ir jānovērš iespējamās pretrunas starp kāda bērna interesēm un bērnu grupas interesēm vai bērnu interesēm vispār, katru gadījumu izskatot atsevišķi, rūpīgi apsverot visu pušu intereses un rodot piemērotu kompromisu. Tāpat jārikojas arī tad, ja citu personu intereses ir pretrunā ar bērna interesēm. Ja interešu saskaņošana nav iespējama, iestādēm un lēmumu pieņēmējiem jāizanalizē un jāizsver visu iesaistīto pušu tiesības, paturot prātā, ka bērna tiesības un intereses ir primāras, kas nozīmē to, ka bērna interesēm ir augsta prioritāte un tās nav tikai viens no vairākiem faktoriem, kam jāpievērš uzmanība. Tāpēc lielāka nozīme jāpiešķir tam, kas bērnam der vislabāk.⁹

Metodoloģija

Šā pētījuma autoru mērķis bija gūt iespējami plašāku skatījumu par izraudzīto tēmu, tādēļ tika izmantots liels vispārējo zinātnisko, kā arī speciālo pētniecības metožu klāsts:

- teorētiskās izpētes metodes – normatīvo aktu, zinātniskās literatūras izpētē un analizē;
- empīriskās izpētes metodes – adoptētāju elektroniskai anonīmai anketēšanai; dziļajām intervijām ar adoptētājiem, adoptētajiem bērniem un jomas speciālistiem.

Tika veikta arī Saeimas komisijas sēžu protokolu audioierakstu kontentanalīze, konspektēts deputātu, komisijas locekļu un nevalstisko organizāciju pārstāvju paustais Saeimas komisijas sēdēs un plašsaziņas līdzekļos.

Tika apstrādāti dati, kas ietverti aktuālākajos pētījumos par ārpusģimenes aprūpes sistēmu Latvijā, un veikta satura kontentanalīze publikācijām par ārpusģimenes aprūpes sistēmu Latvijā. Tika izmantota arī salīdzinošā metode, pētot citu valstu pieredzi.

⁸ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 5 (2003): Konvencijas par bērnu tiesībām vispārējie īstenošanas pasākumi, 4., 42. pants un 44. panta 6. punkts. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija* <http://adm.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/2-politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti/starptautiskie-tiesibu-akti>

⁹ Turpat.

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

Ārvalstu adopcija kā iespēja bērna vislabāko interešu nodrošināšanai

Samazinot aprūpes centru skaitu un aizliedzot ārvalstu adopciju, samazinās bērnam pieejamo aprūpes veidu klāsts un iespēja piemeklēt bērnam labāko interešu nodrošināšanas veidu.

Bērna intereses ir prioritāras. Tās ir primāras visos jautājumos, kas attiecas uz bērniem, un adopcijas gadījumā tās ir jāievēro kā visaugstākais standarts.¹⁰ Bērna interešu princips vienmēr konkurē ar kādas citas personas, grupas vai sabiedrības daļas interesēm. Tomēr bērna interesēm ir jābūt primārajām gan politikas plānošanas dokumentos, gan nacionālajos tiesību aktos.¹¹ Taču bērni nav viendabīga grupa, un, pieņemot kolektīvus lēmumus (piemēram, par ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem vai audžuģimeņu bērniem), jāņem vērā, kādos apstākļos atrodas konkrētā bērnu grupa un kāda būs pieņemto lēmumu ietekme uz visām bērnu tiesībām. Kultūras identitāte un valstiskā piederība nevar būt attaisnojums tam, ka valsts atbildīgās amatpersonas un lēmumu pieņēmēji liedz bērniem starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos garantētās tiesības.

Ierobežojot bērnu adopciju uz ārvalstīm, daļai bērnu tiek liegta iespēja uzaugt ģimenē, jo Latvijas adoptētājiem nav vēlmes un intereses adoptēt lielāko daļu bērnu viņu vecuma vai veselības stāvokļa dēļ. Turpretī ārvalstu adoptētāji ir gatavi uzņemties rūpes tieši par šiem bērniem. Nenoliedzami, prioritāri katram bērnam ir jādod iespēja uzaugt ģimenē šeit, Latvijā, tomēr, ja to nevar nodrošināt, ir jārod cita iespēja atrast bērnam ģimeni, piemēram, – ārvalstīs. Samazinot aprūpes centru skaitu un aizliedzot adopciju uz ārzemēm, samazinās arī bērnam pieejamo aprūpes iespēju klāsts, un tas nav bērna labākajās interesēs. Šobrīd spēkā esošā likumdošana ir diskriminējoša pret audžuģimenes ievietotajiem bērniem. Ierosinātais ārvalstu adopcijas moratorijs un ārvalstu adopcijas aizliegšana ir sasteigti pasākumi, tas nav izpētē pamatots un pārdomāts politisks lēmums un neatbilst ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu labākajām interesēm.

Visiem ar bērniem saistītajiem tiesu un administratīvo iestāžu lēmumiem jāaplicina, ka noteikti ir ņemtas vērā bērna labākās intereses. Personām, kuras piedalās šādu lēmumu pieņemšanā, jābūt jomas speciālistiem. Pieņemot lēmumus par ārvalstu adopcijas atļaušanu vai aizliegšanu, jāveic padziļināts izvērtējums par sekām, kuras lēmums atstās uz bērniem, – gan tiem, kurus pēc atļaujas

¹⁰ Bueren, van, G. 2007. *Child rights in Europe. Europeans and their rights*. Belgium: Graphic Design Workshop, Council of Europe, 32.

¹¹ Bērnu tiesību konvencija: ANO starptautisks dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 237, 28.11.2014. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

saņemšanas adoptētēs uz ārvalstīm, gan tiem, kurus aizlieguma dēļ nevarēs šādi adoptēt. Bērna labākās intereses nevar nodrošināt, ignorējot bērna viedokli, kas ir viens no būtiskākajiem apsvērumiem bērna labāko interešu noteikšanā, un bērnam atkarībā no viņa brieduma pakāpes ir tiesības tikt uzklaustītam jautājumos, kas skar viņu pašu.

Adoptētāju uzskati par bērna bioloģisko ģimeni

Pētījuma autori jau sešus gadus strādā ārpusģimenes aprūpē un ir novērojuši joprojām saglabājušos tendenci, ka vairums adoptētāju vēlas adoptēt bērnu pašu neauglības dēļ. Līdz ar to likumdošanā noteiktajam adopcijas noslēpumam līdzās ir stājusies pašu adoptētāju izpratne par adopcijas noslēpumu.

Darba gaitā, apmācot vairāk nekā 150 potenciālo adoptētāju atbalsta centrā “Tilts”, tika konstatēts, ka valda šāds uzskats: ja bērns ir jaunāks, viņam nebūs kādu atmiņu un seku no iepriekš piedzīvotās traumas un pārvietošanas. Tādējādi bērns bez grūtībām iekļausies jaunajā ģimenē un nekad neinteresēsies par savu izcelsmi.

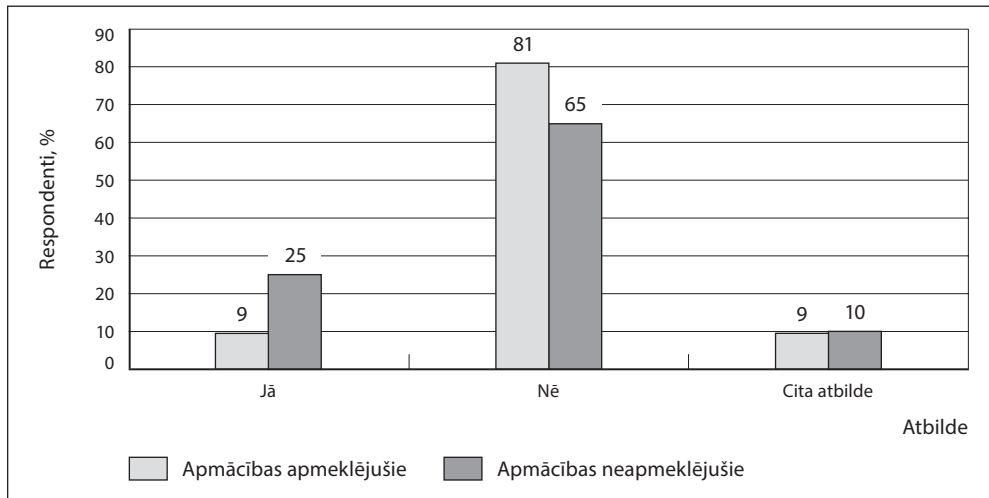
Izveidojoties atbalsta centriem, radās cerība, ka mācību programmas apguves laikā (tā ir obligāta visiem topošajiem adoptētājiem) mainīsies adoptētāju nostāja attiecībā uz bērna saskarsmi ar bioloģisko ģimeni, kā arī attieksme pret to.

Empīriskā pētījuma veikšanai 2020. gada aprīlī tika izveidota anonīma anketa un veikta aptauja, anketu nosūtot ģimeņu atbalsta centra “Tilts” un Labklājības ministrijas (turpmāk –LM) datubāzē reģistrētajiem adoptētājiem, kā arī izplatot to sociālajos tīklos. Anketā bija 16 jautājumu par esošo un potenciālo (LM datubāzē iekļauto adoptētāju, kuru ģimenēs vēl nav ievietots bērns) attieksmi pret adoptētā bērna izcelsmes ģimeni, gatavību veidot kontaktu ar ģimeni, vispieņemamāko kontakta formu un attieksmi pret pašreizējo adopcijas regulējumu. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai obligātajās apmācību programmās liktais uzsvars uz adopcijas fakta atklāšanu bērnam, izcelsmes ģimenes un bērna identitātes nozīmi ir mainījis adoptētāju viedokli par bērna saskarsmi ar izcelsmes ģimeni un arī adoptētāju attieksmi pret esošo adopcijas regulējumu. Elektroniskā anketa tika nosūtīta 255 respondentiem no LM datubāzes, 100 respondentiem no atbalsta centra “Tilts” datubāzes un tika arī izplatīta sociālajos tīklos. Uz elektronisko interviju atsaucās 154 respondenti.

Saņemtās atbildes diemžēl rāda, ka šīs cerības neattaisnojās (sk. 1. att.).

Aptaujā piedalījās 154 respondenti. No obligāto apmācību apguvušajiem vecākiem 9 % atbildēja, ka viņi uztur kontaktu ar bērna bioloģiskajiem vecākiem un radiem, bet 81 % teica, ka šādas attiecības neuztur. Savukārt no apmācības neapmeklējušajiem adoptētājiem 25 % atbildēja, ka uztur attiecības ar bērna izcelsmes ģimeni, bet 65 % – ka attiecības ar izcelsmes ģimeni neuztur.

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

1. attēls. Aptaujas dalībnieku (n = 154) atbildes uz jautājumu, vai notiek adoptētāju kontaktēšanās ar bērna bioloģiskajiem vecākiem un radiem, procentos

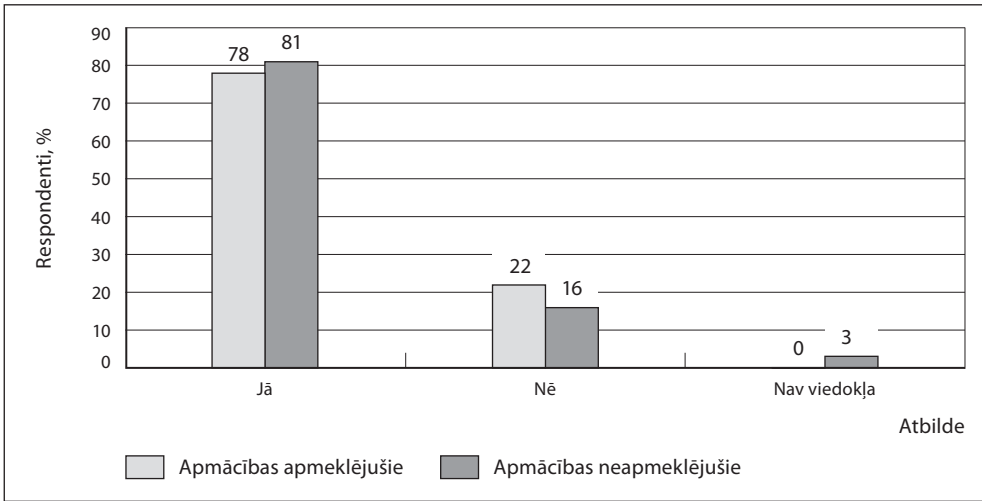
Iespējams, ka apmācības apmeklējušie adoptētāji aptaujas laikā bērnu ģimenē vēl nebija uzņēmuši vai bija tikko uzņēmuši, un tāpēc, par spīti apmācībās apgūtajam, viņiem vēl nebija nācies saskarties ar bērna vēlmi uzzināt vairāk par bioloģisko ģimeni vai arī to, ka bērnam jau ir attiecības ar izcelsmes ģimeni.

No respondentu atbildēm par gatavību bērna interesēs kontaktēties ar viņa bioloģisko ģimeni (sk. 2. att.) noprotams, ka 78 % obligāto apmācību kursu apguvušo būtu gatavi to darīt, bet 22 % nebūtu gatavi kontaktēties. Savukārt apmācības neapmeklējušo adoptētāju viedoklis bija šāds: 81 % būtu gatavi kontaktēties ar bērna bioloģisko ģimeni, ja tas būtu bērna interesēs, bet 16 % nebūtu gatavi. Arī šīs atbildes vērtējot (tāpat kā uz iepriekšējo jautājumu sniegtās), jāpatur prātā, ka, iespējams, apmācības neapmeklējušo adoptētāju ģimenēs jau bija uzņemts bērns un adoptētāji bija iepazinušies ar reālo bērna situāciju, un viņiem bija mazāk baiļu un aizspriedumu par bērna izcelsmes ģimeni.

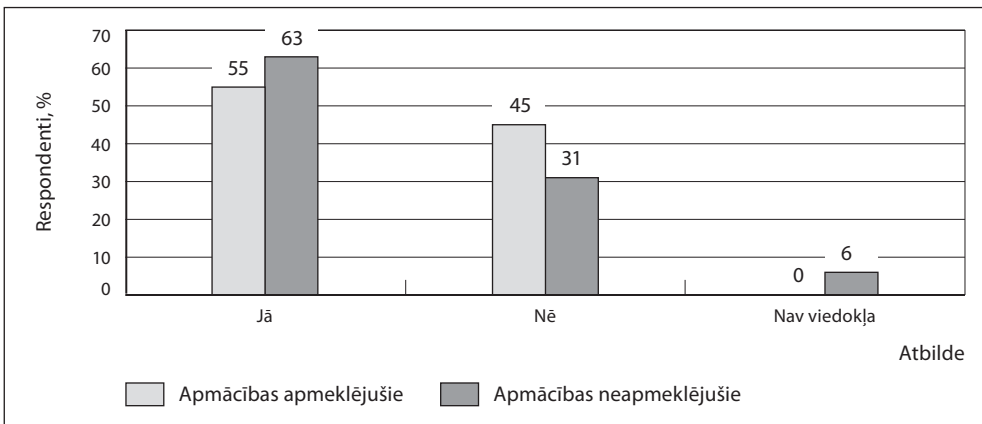
Atbalstīt bērna attiecības ar bioloģiskajiem vecākiem, ja vien tās nekaitē bērnam (sk. 2. att.), bija gatavi 55 % obligātās apmācības apmeklējušo respondentu. Turpretī 45 % šādas attiecības neatbalstītu. Savukārt starp respondentiem, kas nebija apmeklējuši apmācības, 63 % atbalstītu bērna attiecības ar bioloģiskajiem vecākiem, bet 31 % neatbalstītu. Arī atbildes uz jautājumu par adoptētāju atbalstu bērna kontaktiem ar bioloģisko ģimeni droši vien ietekmēja tas, ka apmācības neapmeklējušiem vecākiem jau bija visai ilga un reāla pieredze, ka bērnam jau bija izveidojušās attiecības ar kādu no izcelsmes ģimenes locekļiem (pusbrāļiem, pusmāsām, tantēm, tēvočiem, vecmāmiņām), un šie adoptētāji neuztvēra saziņu kā apdraudējumu.

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

Vai adoptētāji atbalsta uzskatu, ka bērnam ir jāzina par saviem bioloģiskajiem vecākiem (sk. 4. att.)? 84% obligātās apmācības apmeklējušo respondentu uzskata, ka bērnam būtu jāzina par saviem bioloģiskajiem vecākiem, bet 16% šādas informācijas sniegšanu neatbalsta. 81% apmācību neapguvušo adoptētāju uzskata, ka bērnam būtu jāzina par saviem bioloģiskajiem vecākiem, t. i., jāatklāj adopcijas noslēpums, savukārt 16% uzskata, ka šī informācija nebūtu jāatklāj, bet 3% nav viedokļa šajā jautājumā.

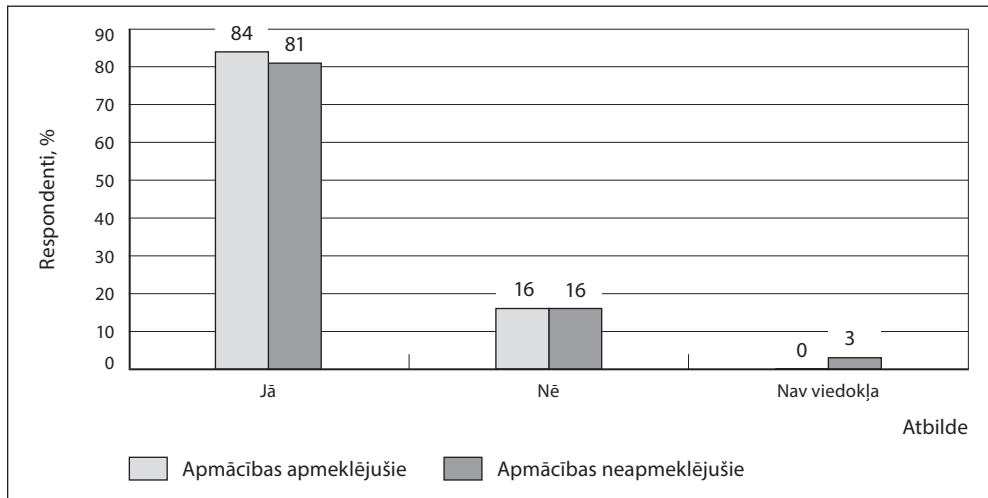

2. attēls. Adoptētāju atbildes uz jautājumu, vai bērna interesēs viņi ir gatavi kontaktēties ar bērna bioloģisko ģimeni, procentos

3. attēls. Adoptētāju atbildes par atbalstu bērna attiecībām ar bioloģiskajiem vecākiem, ja šie kontakti nekaitē bērnam, procentos

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

4. attēls. Adoptētāju atbildes uz jautājumu par viņu atbalstu bērna informēšanai par bioloģiskajiem vecākiem, procentos

Šie statistiskie dati ir interesanti, jo parāda apmācību ietekmi. Pētījuma veicēju pieredze, mācot jaunus adoptētājus obligātajosursos, liecina, ka 80% kursu dalībnieku uzsāk mācības ar nostāju, ka adopcija ir viņu pašu darīšana, ka adoptētais bērns piederēs tikai viņiem un izcelsmes ģimeni būtu vēlams izdzēst no bērna dzīves. Kursu noslēguma intervijās, vismaz verbāli, vairums mācības apmeklējušo adoptētāju apgalvo, ka tagad viņi izprot izcelsmes ģimenes nozīmi bērna dzīvē un ir gatavi bērnu informēt par to. Tas ir pirmais solis uz apņemšanos ar cieņu izturēties pret bērna izcelsmes ģimeni un sākt veidot bērna stāstu jau no uzņemšanas pirmās dienas.

Apkopojot ievāktos datus, var secināt, ka obligātā adoptētāju apmācība divu gadu laikā vien daļēji sasniegusi mērķi izskaidrot potenciālajiem adoptētājiem, ka viņu uzņemtajam bērnam vienmēr būs divas identitātes – izcelsmes identitāte un adopcijas identitāte. Jo adoptētāji vairāk būs informēti par bērna izcelsmes ģimeni un prasmīgi spēs par to runāt ar bērnu, jo labāk bērns iekļausies jaunajā ģimenē, un šīs divas bērna identitātes sekmīgāk tiks integrētas organiskā veidā. Atbalsta centru apmācībās lielāks uzsvars ir jāliek uz bērna identitātes saglabāšanu, palīdzot veidot bērna stāstu bez noslēpumiem un izpušķojumiem, kā arī palīdzot apzināties, ka kontakts ar izcelsmes ģimenes locekļiem, kuriem jau ir saikne ar bērnu un kuri mīl bērnu, tikai veicinās bērna labāku integrēšanos adoptētāju ģimenē.

Analizējot datus, šķiet, ka reālāks priekšstats par adopcijas noslēpumu un saskarsmi ar izcelsmes ģimeni ir veidojies adoptētājiem ar lielāku pieredzi, kaut arī viņi nav apmeklējuši obligātās apmācības. Konkrētas dzīves situācijas viņiem

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

ir parādījušas, ka norobežošanās no bērna iepriekšējās identitātes bieži vien nav iespējama un nav arī vajadzīga. Tādējādi ieteikums jaunajiem adoptētājiem varētu būt šāds: lielāks uzsvars jāliek ne tikai uz bērna izcelsmes identitātes apzināšanos, bet arī uz saskarsmi ar pieredzējušiem adoptētājiem, ieklausīšanos viņu stāstos gan obligāto kursu gaitā, gan arī vēlāk adoptētāju atbalsta grupās.

Izdarot kopsavilkumu par speciālistu teikto, pētījuma veicēji secināja, ka visi speciālisti ir vienisprātis – ir uzlabojusies situācija adoptētāju attieksmē pret izcelsmes ģimeni un izpratne par adopcijas fakta neslēpšanu no bērniem, bet tā vēl ir tālu no pilnības. Adopcijas tiesiskais regulējums joprojām nav bērna interesēs, tas nav bērnam draudzīgs. Retums ir adoptētāji, kuru primārā motivācija ir palīdzēt bērnam, nevis risināt savas ģimenes problēmas, un tas arī nosaka attieksmi pret bērna pagātni, izcelsmes ģimeni un adopcijas fakta slēpšanu. Vairāki speciālisti piemin, ka obligātās apmācības sagatavo augsni turpmākai adoptētāju informēšanai un izglītošanai, bet ar tām nepietiek, lai mainītu adoptētāju nostāju attiecībā uz bērna izcelsmes ģimeni. Valstī ir nepieciešamas plašas informācijas kampaņas un likumdošanas maiņa. Šobrīd vairums adoptētāju Latvijā ir apmierināti ar esošo tiesisko regulējumu, kas aizsargā adoptētāju tiesības, bet neiestājas par bērna vai bērna izcelsmes ģimenes tiesībām. Atvērtāka regulējuma sagatavošana prasītu atbildīgo iestāžu lielu darbu, jo atvērtāks adopcijas regulējums sevī ietver vairākus riskus, kas būtu jāņem vērā, to veidojot.

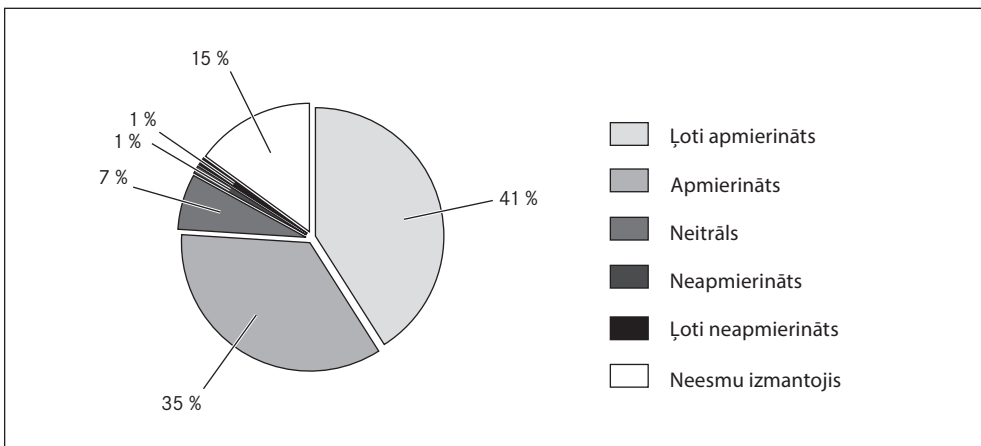
Atbalsta centru sniegtais atbalsts adoptētājiem

Kopš 2018. gada 1. jūlija visiem adoptētājiem obligātas ir apmācības, kuras organizē ārpusģimenes aprūpes ģimeņu atbalsta centri. Atbalsta centros adoptētāji var saņemt psihologa bezmaksas konsultācijas un piedalīties atbalsta grupās reizi mēnesī. Adoptētāji, atšķirībā no audžuģimenēm, ir bērna likumiskie pārstāvji un daudz tuvāki “parastas” ģimenes modelim. Līdz ar to šīs ģimenes mazāk ietekmē gan bāriņtiesas, gan sociālie dienesti, taču tām ļoti nozīmīga ir mikrosistēmas kvalitāte un tās sniegtais atbalsts, kurā liela loma ir tieši jaunveidotajiem atbalsta centriem.

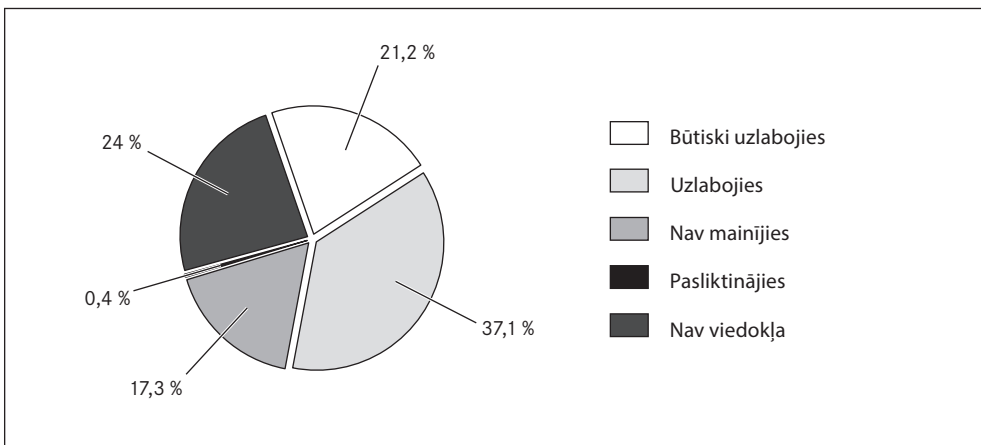
Lai nodrošinātu specializēto audžuģimeņu un ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru vienotu praksi un pārraudzību, 2018. gada beigās tika izveidota Labklājības ministrijas darba grupa, kurā aktīvi darbojās arī šā pētījuma veicēji. 2019. gadā no 5. līdz 17. aprīlim tika īstenota audžuģimeņu, aizbildņu un adoptētāju aptauja, lai noskaidrotu, kas jāpilnveido atbalsta centru darbībā, lai identificētu nepieciešamos papildu pakalpojumus bērnu un ģimeņu vajadzību nodrošināšanai. Aptaujas anketas elektroniski un anonīmi aizpildīja 319 respondenti, no kuriem 60,5 % jeb 193 respondentiem bija adoptētāja vai aizbildņa statuss. Aptaujas rezultāti parādīja, ka ģimenes atbalsta centru sniegtie pakalpojumi tiek vērtēti kopumā pozitīvi (sk. 5. att.).

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adoptācijas procesā

Salīdzinot saņemto atbalstu pirms atbalsta centru darbības sākuma un pēc atbalsta centru atvēršanas, vairāk nekā puse ģimeņu izmaiņas vērtēja pozitīvi (sk. 6. att.). Neviens respondents neatbildēja, ka atbalsts būtiski pasliktinājies. Turklāt jāņem vērā, ka šī aptauja tika veikta vien gadu pēc atbalsta centru darbības sākuma. Tādējādi var secināt, ka atbalsta centri ir būtiski uzlabojuši mikrosistēmas atbalsta kvalitāti uzņemošajām ģimenēm.

5. attēls. Audžuģimeņu, adoptētāju un aizbildņu (n = 319) apmierinātības vērtējums par atbalsta centru darbību, procentos

6. attēls. Ģimeņu (n = 328) vērtējums par atbalsta izmaiņām pēc atbalsta centru izveides, procentos

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

2020. gada aprīlī notika adoptētāju elektroniskā aptauja, kurā piedalījās 153 adoptētāji. Tajā tika noskaidrots, ka 55 % aptaujas dalībnieku ir izmantojuši atbalsta centra pakalpojumus. Galvenokārt viņi bija apmeklējuši apmācības (sk. 7. att.). Šo izvēli noteikti noteica tas, ka kopš 2018. gada jūlija jaunajiem adoptētājiem mācības ir obligātas. Tomēr ne visi adoptētāji apmācības ir apmeklējuši vien tādēļ, ka tās ir obligātas, proti, 21 adoptētājs apmeklēja apmācības iepriekš, pirms tās kļuva obligātas.

Atbalsta centra pakalpojumus adoptētāji izmantoja ne tikai valsts noteikto prasību dēļ, bet arī citu motīvu vadīti: vairāk nekā trešdaļa adoptētāju (38 %) ir izmantojuši psihologa pakalpojumus atbalsta centrā, kas arī ir viens no valsts apmaksātajiem pakalpojumiem adoptētājiem.

Interesanti, ka 35 % adoptētāju ir izmantojuši pakalpojumus, kurus valsts nemaz neapmaksā – nometnes, sociālā darbinieka konsultācijas un pieredzējuša adoptētāja mentora atbalstu (sk. 7. att.).

Jautāti, kurus pakalpojumus atbalsta centrā gribētu saņemt, adoptētāji visbiežāk norādīja, ka vēlas pieredzējušu adoptētāju mentora pakalpojumu un psihologa konsultācijas (sk. 8. att.). Vēlreiz jāuzsver, ka no šeit minētajiem pakalpojumiem valsts finansētas ir tikai psihologa konsultācijas un apmācības.

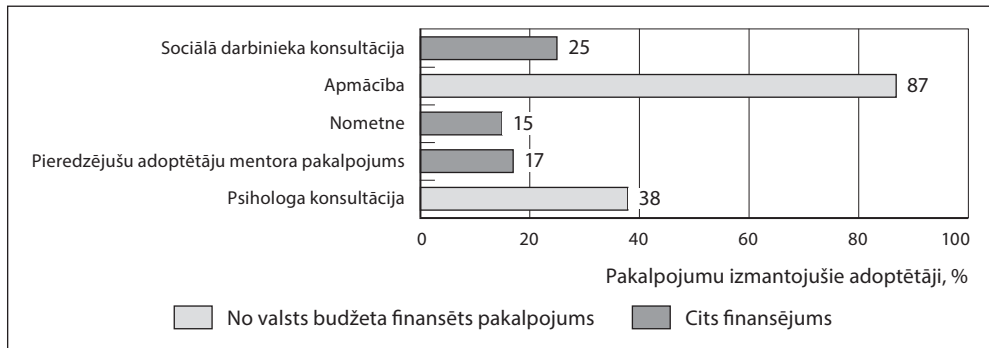
Aptaujā saņemtās atbildes ļauj secināt, ka adoptētājiem ļoti nozīmīgs ir neformālais atbalsts un viņu ekoloģiskās sistēmas mikrovides pieredze, ko var sniegt citi adoptētāji. Tikai 5 % adoptētāju nenorādīja nevienu palīdzības veidu, kas viņiem būtu vajadzīgs no atbalsta centra. Tas norāda uz to, ka adoptētāji ir atvērti atbalsta saņemšanai, un tā ir adoptētāju paradigmas maiņa, kas radusies gan pašu adoptētāju, gan visas sabiedrības izglītošanas rezultātā.

Ārpusģimenes aprūpē nonākušā bērna ievietošana ģimeniskā vidē vēl negarantē viņa spēju pilnvērtīgi attīstīties, jo attīstībai ir nepieciešama piesaistes persona, kas pastāvīgi un gādīgi rūpējas par bērnu un dod viņam drošības sajūtu. Tikai omulīga vide vai pat audžuģimene negarantē bērnam drošības sajūtu un gādīgu, pastāvīgu aprūpētāju. Tāpēc bērna labāko interešu dēļ ļoti būtiski ir maksimāli samazināt bērnu pārvietošanu ārpusģimenes aprūpē.

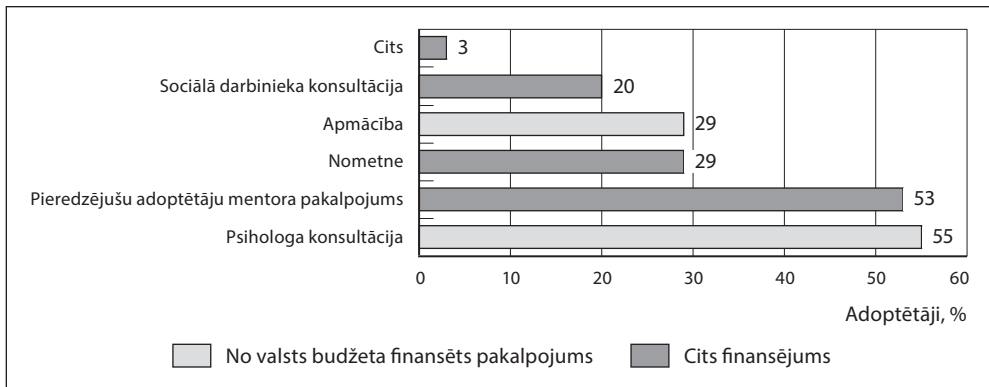
Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas ikgadējā pārskatā par bāriņtiesu darbu minēts, ka 2019. gadā 24 % audžuģimenē ievietototo bērnu tika izņemti no audžuģimenes un ievietoti citā audžuģimenē vai bērnumamā.¹² Tas ir liels skaits, bet šai problēmai Latvijā tiek pievērsta nepietiekama uzmanība.

¹² Bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesu darbu 2019. gadā analīze. *Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija*. 03.06.2020. <http://bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/>

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

7. attēls. Adoptētāju (n = 84) izmantoto atbalsta centru pakalpojumu veidi, procentos

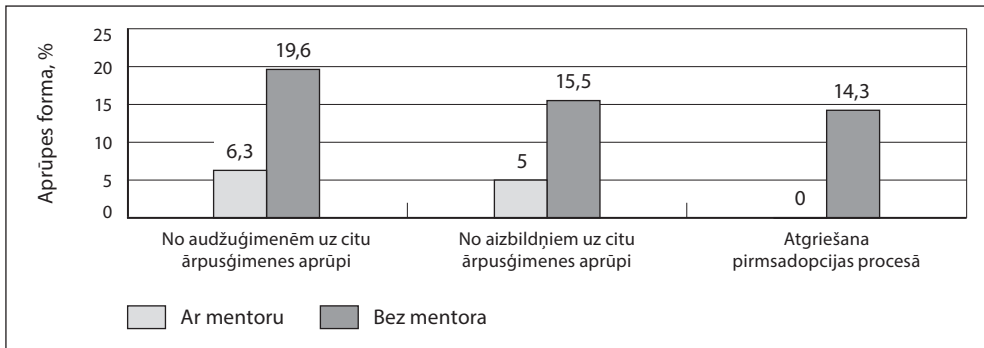
8. attēls. Atbalsta centra sniegto pakalpojumu veidi, kurus vēlas saņemt adoptētāji (n = 153), procentos

Bērnu pārvietošana notiek arī adopcijas gadījumā. Ir pieejami dati par tiem bērniem, kuri tiek ievietoti adoptētāju ģimenēs uz pirmsadopcijas laiku, bet diemžēl nepaliek šajās ģimenēs un tiek atgriezti ārpusģimenes aprūpes sistēmā. Pēdējo piecu gadu laikā vidēji 14,3 % gadījumu bērns atgriežas ārpusģimenes aprūpes sistēmā no pirmsadopcijas procesa. Var tikai iedomāties, ko pārdzīvo bērns brīdī, kad ģimene, kurā viņš cerēja “dzīt saknes” un saukt to par savējo, būt pieņemts un mīlēts, pārtrauc pirmsadopcijas procesu, un bērnam jāatgriežas ārpusģimenes aprūpē.

Cenšoties samazināt bērnu pārvietošanu ārpusģimenes aprūpes sistēmas iekšienē, biedrība “Plecs” 2018. gadā uzsāka pieredzējušo audžuģimeņu un adoptētāju mentoru pilotprojektu. Tā mērķis bija atbalstīt audžuģimenes un adoptētājus bērna ienākšanas ģimenē pirmajos mēnešos, kas bieži ir izšķiroši, pieņemot lēmumu, vai bērns paliks ģimenē vai dosies uz citurieni.

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

Dati liecina, ka kopējais bērnu pārvietošanas gadījumu skaits ģimenēm, kas saņem mentora palīdzību, samazinājās līdz 5,8 %. Turklāt pētījuma veikšanas brīdī nebija fiksēts neviens gadījums, ka bērns tiktu atgriezts no pirmsadopcijas procesa (sk. 9. att.).

9. attēls. Ārpusģimenes aprūpes formas maiņa bērniem no ģimenēm ar un bez mentora atbalsta (2018–2019), procentos

Mentora klātbūtne adoptētāja mikrosistēmā ir tikai viens no faktoriem, kas ietekmē labvēlīgu iznākumu, tomēr ar to var panākt lielu efektu, protams, lietojot pareizo atbalstu un izdarot mērķētas izmaiņas atbalsta sistēmā. Turklāt adoptētāju aptaujā tika gūts apstiprinājums, ka arī paši adoptētāji ir atvērti šāda pakalpojuma saņemšanai (sk. 8. att.).

Secinājumi

- Atbalsta centru izveide ir sniegusi būtisku uzlabojumu palīdzībā adoptētāju ģimenēm, tās izglītojot un sagatavojot rūpēm par bērnu ar traumatisku pagātņi.
- Atbalsta centru pakalpojumu grozā kā viens no primārajiem par valsts budžeta līdzekļiem nodrošinātajiem papildu pakalpojumiem jāievieš pieredzējušu uzņemošo ģimeņu mentoru pakalpojums jaunajām uzņemošajām ģimenēm vismaz sešus mēnešus pēc bērna ievietošanas ģimenē.
- Normatīvo aktu grozījumus un lēmumus par ārpusģimenes aprūpi vajag veikt, tikai pamatojoties uz izpēti, nevis uz subjektīviem novērojumiem.
- Jāveic grozījumi Ministru kabineta noteikumos Nr. 667 “Adopcijas kārtība”, paredzot neatkarīgas komisijas izveidi, kas vērtē ārvalstu adopcijas atbilstību bērna labākajām interesēm.

K. Prūsis, D. Renče, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

- Praksē jāievieš speciālistu izstrādāts bērna labāko interešu izvērtēšanas rīks.
- Atbalsta centriem obligātajās apmācībās ir jāveic plašāka skaidrošana par palīdzību bērnam veidot un saprast viņa dzīvesstāstu un veidot savu identitāti, balstoties uz divām ģimenēm.
- Nepieciešamas tiesiskā regulējuma izmaiņas, kas atļautu bāriņtiesai vai atbalsta centram darboties kā starpniekiem starp adoptētājiem un bērna izcelsmes ģimeni, uzturot savstarpējus kontaktus.

Obstacles in Adoption Process While Seeking to Consider the Best Interests of the Child

Abstract

Each child has an integral right to grow in a family, and legislation clearly differentiates between a family and various outside family care forms. According to family legislation, only a child's biological family or adoptive family is considered a family – a unit that will form emotional attachment with a child in a long-term parent-child relationship.

The goal of outside family care system is to ensure that the child leaves outside family care system as soon as possible either by being reunited with their biological family or by providing the child with another permanent family.

Adoption is one of the opportunities to provide for best interests of the child and possibility for the child to leave outside family care system. Therefore, the development of adoption institute is essential for providing for best interests of many children.

Keywords: adoption, adoption process, adoption secret, family of origin (biological family), best interests of the child, adoption forms.

Avoti un literatūra

1. ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 5 (2003) Konvencijas par bērnu tiesībām vispārējie īstenošanas pasākumi, 4. un 42. pants un 44. panta 6. punkts. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija*. Iegūts no: <http://adm.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/2-politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti/starptautiskie-tiesibu-akti>

K. Prūsis, D. Rence, V. Sandberga. Šķēršļi bērnu labāko interešu nodrošināšanā adopcijas procesā

2. ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses, vispārējie noteikumi, 3. panta 1. punkts. *Latvijas Republikas Labklājības ministrija*. Iegūts no: <http://adm.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/2-politikas-planosanas-dokumenti-un-tiesibu-akti/starptautiskie-tiesibu-akti>
3. Archard, D. 2004. *Children: Rights and childhood*. London/New York: Routledge.
4. Bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesu darbu 2019. gadā analīze. *Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija*. 03.06.2020. Iegūts no: <http://bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/>
5. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200, 08.07.1998.
6. Bērnu tiesību konvencija: ANO starptautisks dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 237, 28.11.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>
7. Bueren, van, G. 2007. *Child rights in Europe. Europeans and their rights*. Belgium: Graphic Design Workshop, Council of Europe.
8. *Valsts bērnu tiesību inspekcija. Rokasgrāmata bāriņtiesām*. Rīga, 2019.